

# МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ УПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНО-ТРЕНІНГОВИХ ФОРМ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

## METHODOLOGICAL ASPECT OF INTRODUCTION OF INTERACTIVE-TRAINING FORMS OF FUTURE TEACHERS' TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Стаття присвячена висвітленню особливостей впровадження інтерактивно-тренінгових форм навчання студентів-майбутніх учителів із метою розвитку у них комунікативних умінь в освітньому просторі сучасної школи. Мета статті полягає у висвітленні методичного аспекту впровадження інтерактивно-тренінгових форм навчання майбутніх учителів у закладах вищої освіти. Процедура експериментального дослідження: 1 етап – розробка тренінгу для здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей (перший освітній рівень «бакалавр»); 2 етап – представлення алгоритму роботи зі студентами (приклади найбільш дієвих форм і методів роботи з майбутніми вчителями з метою формування умінь педагогічної взаємодії). Поняття «тренінг» уточнено як форму інтерактивного навчання, мета якого полягає у розвитку компетентності міжособистісної та професійної поведінки у спілкуванні. Доведено, що комунікативні вміння майбутніх учителів (перцептивно-невербальні, інтерактивні, комунікативно-стратегічні, конструктивно-діалогічні) оптимально формуються у ході тренінгу ефективної педагогічної взаємодії. Розроблено й описано тренінг «Конструктивний діалог – основа педагогічної взаємодії», що проводиться в межах роботи студентської проблемної групи (педагогічного гуртка), передбачав залучення студентів до різноманітних інтерактивних форм роботи у процесі професійної підготовки в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Кожне тренінгове заняття представлено за уніфікованою структурою, яка містить: теоретичний блок, метою якого було надання необхідної теоретичної інформації у стислому вигляді; практичний (тренувальний) блок, що передбачав використання різноманітних інтерактивних, психогімнастичних вправ, моделювання, програвання, аналіз педагогічних ситуацій, рольові ігри, тощо; рефлексивно-аналітичний блок, спрямований на обговорення результатів роботи, встановлення зворотного зв'язку, аналізу успіхів і невдач, використання діагностичних методик для самооцінки свого емоційного стану, здібностей, умінь тощо.

**Ключові слова:** інтерактивно-тренінгові форми навчання, майбутні вчителі, комунікативні вміння, заклад вищої освіти.

The article is devoted to highlighting the peculiarities of introducing interactive-training forms of teaching students-future teachers in order to develop their communication skills in the educational space of the modern school. The purpose of the article is to highlight the methodological aspect of introducing interactive training forms for teaching future teachers in higher education institutions. The procedure of experimental study: stage 1 – development of training for applicants for higher education of pedagogical specialties (first educational level "bachelor"); stage 2 – presentation of the algorithm of work with students (examples of the most effective forms and methods of working with future teachers to form pedagogical interaction skills). The term "training" has been specified as a form of interactive learning, the purpose of which is to develop the interpersonal competence and professional behavior in communication. It is proved that the communicative skills of future teachers (perceptually-non-verbal, interactive, communicative-strategic, constructive-dialogical) are optimally formed during the training of effective pedagogical interaction. The training "Constructive dialogue – the basis of pedagogical interaction" was developed and described which was conducted within the work of the student problem group (pedagogical circle), envisaged involving students in various interactive forms of work in the process of vocational training in State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky". Each training lesson is presented in a unified structure, containing: a theoretical unit whose purpose was to provide the necessary theoretical information in a concise form; a practical (training) block, which involved the use of various interactive, psycho-gymnastic exercises, modeling, play, analysis of pedagogical situations, role-playing games, etc.; a reflexive analytical unit aimed at discussing the results of work, establishing feedback, analyzing successes and failures, using diagnostic techniques to self-assess their emotional state, abilities, skills and more.

**Key words:** interactive-training forms of teaching, students-future teachers, communication skills, institution of higher education.

УДК 371.134:372.4

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-2.32>

**Підгірний О.В.,**

аспірант кафедри педагогіки,  
викладач кафедри спортивних ігор  
Південноукраїнського національного  
педагогічного університету  
імені К.Д. Ушинського

### Постановка проблеми у загальному вигляді.

У координатах сучасних змін у системі вищої освіти України вимоги до професіоналізму та компетентності вчителя зумовлюють трансформацію змісту професійної підготовки майбутніх педагогів в освітньому просторі закладу вищої освіти. Названі зміни реалізуються за такими напрямками, як: поступовий перехід до інтегрованого навчання; переорієнтація на інтерактивне та дистанційне навчання; увиразнення тренінгових і групових

форм роботи студентів. Проблематика застосування інтерактивно-тренінгових форм навчання майбутніх учителів в освітньому просторі закладу вищої освіти є актуальним питанням теорії та практики підготовки майбутніх педагогів.

### Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Потенціал інтерактивних вправ у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців різного профілю висвітлено у науковому доробку учених за різними аспектами: Г. Андрєєвої (структура

комунікації як певного виду діяльності), І. Атва-тера (загальні характеристики та розвивальний потенціал тренінгових форм роботи), А. Бандури (тренінг ефективного спілкування), Е. Гуцало (елементи фасилітаційного тренінгу), О. Димової (психологічний аспект фасилітаційного спілкування), Е. Зеєра (професійний контекст спілкування майбутніх фахівців), В. Кан-Каліка (теоретичні та практичні засади педагогічного спілкування), З. Курлянд (потенціал педагогічного тренінгу), В. Ликової (методичний аспект педагогічного спілкування), С. Максимець (емпатійне спілкування), Л. Петровської (ефективна педагогічна комунікація), К. Роджерса (групові форми підготовки вчителів як фасилітаторів), Т. Яценко (міжкультурний аспект спілкування) тощо.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень щодо значення та ролі інтерактивних форм роботи зі студентами, розробка спеціального методичного забезпечення впровадження інтерактивно-тренінгових форм роботи з майбутніми вчителями ще й досі залишається актуальним аспектом теорії та методики підготовки здобувачів освіти в педагогічному університеті.

**Мета статті** полягає у висвітленні методичного аспекту впровадження інтерактивно-тренінгових форм навчання майбутніх учителів у закладах вищої освіти.

**Завдання дослідження:** схарактеризувати інтерактивний тренінг як форму роботи зі студентами – оптимальну для формування умінь педагогічної взаємодії; представити змістове наповнення тренінгу для студентів педагогічних спеціальностей (проілюструвати прикладами) з метою набуття ними умінь ефективної педагогічної взаємодії (невербально-перцептивних, інтерактивних, комунікативно-стратегічних, конструктивно-діалогічних умінь).

**Виклад основного матеріалу.** На визначальній ролі активного, групового соціально-психологічного тренінгу, що забезпечує підвищення емоційної чутливості, адекватності самооцінювання, самосприйняття й культури спілкування майбутніх педагогів наголошувала Л. Савенкова [1].

Поняття «тренінг» переважно тлумачиться як форма інтерактивного навчання, мета якого полягає у розвитку компетентності міжособистісної та професійної поведінки у спілкуванні та водночас дієвий метод навчання в системі професійної підготовки вчителя. Уведена у науковий обіг М. Форвергом дефініція «тренінг» на сучасному етапі використовується багатьма вченими (Ю. Ємельянов, Л. Петровська, Т. Яценко).

При розробці тренінгових занять у дослідженні ураховуємо думку Н. Хрящевої [2, с. 20], яка наголошує на тому, що будь-який тренінг повинен мати у своїй основі комплекс вправ змістового плану як

базисний. У контексті тренінгу вмінь спілкування вчена зазначає, що такі вправи сприяють умінню встановлювати контакт у спілкуванні, розумінню свого внутрішнього стану та його вмілій презентації, розумінню внутрішнього стану іншої людини, співпереживання тощо. Також учена пропонує як обов'язкові вправи, спрямовані на вміння «слухати». Таке активне слухання передбачає сприйняття іншої людини в її вербальних і невербальних проявах, «ухоплення» підтексту, сенсорного навантаження висловлень. Крім того, під час розробки тренінгу умінь спілкування студентів – майбутніх учителів було враховувано необхідність використання деяких елементів тренінгу сенситивності.

Опишемо процедуру експериментального дослідження: 1 етап – розробка тренінгу для здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей (перший освітній рівень «бакалавр»); 2 етап – представлення алгоритму роботи зі студентами (приклад найбільш дієвих форм і методів роботи з майбутніми вчителями з метою формування умінь педагогічної взаємодії).

Для відпрацювання перцептивно-невербальних, інтерактивних, комунікативно-стратегічних, конструктивно-діалогічних умінь майбутніх учителів було розроблено тренінг «Конструктивний діалог – основа педагогічної взаємодії», що впроваджувався в межах роботи студентської проблемної групи (педагогічного гуртка), передбачав залучення студентів до різноманітних інтерактивних форм роботи у процесі професійної підготовки в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Кожне тренінгове заняття було побудовано за уніфікованою структурою: теоретичний блок, метою якого було надання необхідної теоретичної інформації у стислому вигляді; практичний (тренувальний) блок, що передбачав використання різноманітних інтерактивних, психогімнастичних вправ, моделювання, програвання, аналіз педагогічних ситуацій, рольові ігри тощо; рефлексивно-аналітичний блок, спрямований на обговорення результатів роботи, встановлення зворотного зв'язку, аналізу успіхів і невдач, використання діагностичних методик для самооцінки власного емоційного стану, здібностей, вмінь тощо.

Теоретичний блок проведення першого тренінгового заняття полягав у розгляді теоретичної інформації стосовно змісту базових категорій професійно-педагогічного спілкування та його специфіки, що сприяло актуалізації та систематизації професійно-зорієнтованих знань студентів щодо сутності понять «комунікація», «комунікативний простір», «спілкування». Було також розглянуто функції, які реалізовує спілкування в житті людини. Визначено сутність засобів вербальної (мовної) комунікації, її різновиди (дактильне, усне, писемне мовлення).

Практичний (тренувальний) блок передбачав виконання декількох практичних вправ. Наприклад, виконання вправи «Вітання» було спрямоване на розвиток у студентів тактовності. Одним із завдань для роздумів на цьому занятті було продовжити низку незакінчених висловлень, а саме:

- «Спілкуватися мені важко, оскільки...»
- «Я звик починати розмову з...»
- «Спілкування важливе для іншої людини, оскільки...»
- «Щоб спілкування з довколишніми приносило радість, слід...»
- «У своїй роботі вчитель повинен вміти...»

Така робота спрямовувала майбутніх учителів на усвідомлення переваг і недоліків у спілкуванні, тих вад поведінки та мовлення, яких треба уникати та позбутися в подальшій професійній діяльності як вчителя-фасилітатора.

Теоретичний блок другого тренінгового заняття полягав у наданні викладачем інформації про сутність і засоби невербальної комунікації (міміку, жести, контакт очей, інтонацію, позу, дистанцію, зовнішній вигляд, поставу тіла). Студентами було виконано спеціальні вправи («Невербальне спілкування», «Емоція. Перцепція. Почуття», «Говорю мовчки», «Чую-Нечую», «Емоція, відлита у бронзі») мета яких полягала у відпрацюванні студентами вмінь розпізнавати ту інформацію, яка не висловлюється вербально, проте відчувається іншими органами сприйняття людини.

Наприклад, вправа «Емоція, відлита у бронзі» передбачала розподіл студентів на підгрупи по 4–5 осіб. Кожна з них вибирала три емоції для їх «скульптурного» втілення. У скульптурній композиції брали участь усі члени підгрупи. «Скульптури» демонструвалися мовчки. Інші учасники повинні були вгадати зображену емоцію. Після цього обговорювалася виразність представлених робіт. Студентами також було запропоновано провести конкурс скульптур. Кращі роботи визначалися аплодисментами учасників. Підкреслимо, що проведення цієї вправи сприяло кращому знайомству в групі, давало можливість самореалізації особистості кожного студента.

На третьому тренінговому занятті теоретичний блок було присвячено розгляду специфіки професійно-педагогічної комунікації та її функціям (навчальній, виховній, розвивальній, життєзабезпечувальній, інформативній, експресивній, смислоутворювальній, діагностичній, індивідуалізаційній, спонукальній, прогностичній, культурологічній, психотерапевтичній тощо). Крім того, було уточнено сутність понять «комунікативність вчителя», «комунікативні здібності» та «комунікативні вміння».

З-поміж завдань для самостійного опрацювання студентам було запропоновано дібрати та проаналізувати літературні джерела із проблеми дотримання вчителем певних ролей у професій-

ній діяльності. Наприклад, студентами було підготовлено доповіді з таких тем: «Сучасний вчитель – маніпулятор чи ліберал», «Маніпуляції у спілкуванні», «Професійні ролі вчителя» тощо. Так, аналізуючи наукові праці Абрахама Маслоу, Курта Гольдштейна, Еверетта Шострома, майбутні вчителі дійшли висновків, що в гуманістичній психології склалося уявлення про наявність протилежного маніпулятивного потенціалу, який вчені називають «самоактуалізацією». Порівнюючи основні характеристики маніпулятора й особистості, котра самоактуалізується (фасилітатора), студенти вчилися протиставляти неправду (фальшивість), неусвідомленість (апатію, нудьгу), контроль (закритість) і цинізм (безвір'я) маніпулятора чесності (щирості), усвідомленості (інтересу, життєнаповненості), волі (спонтанності, відкритості) та довіри (вірі, переконанню) актуалізатора. Такий науковий аналіз спонукав студентів до усвідомлення наявності двох полярних позицій (ролей) у професійній діяльності вчителя, а саме: маніпулятора та фасилітатора.

Теоретичний блок четвертого тренінгового заняття містив інформацію про сутність педагогічного спілкування, його особливості, ознаки та функції. Викладачем разом зі студентами було уточнено специфіку суб'єкт-суб'єктного, суб'єкт-об'єктного, особистісно-зорієнтованого та діалогового спілкування. На практичному етапі проведення вправ «Емоційний діалог», «Сократівський діалог», «Майєвтика» мало за мету набуття вмінь і навичок використання невербальних засобів комунікації під час діалогу зі співрозмовником.

Теоретичний блок інформації на п'ятому тренінговому занятті містив відомості про стилі педагогічного спілкування (авторитарний, демократичний, ліберальний) і моделі спілкування вчителя за М. Таленом («Сократ», «Керівник», «Майстер», «Генерал», «Менеджер», «Тренер», «Гід»). Водночас було розглянуто класифікацію моделей спілкування за В. Кан-Каліком та І. Юсуповим («Монблан», «Китайська стіна», «Локатор», «Робот», «Я сам», «Гамлет», «Друг», «Тетерук»). Було також схарактеризовано комунікативні типи за В. Сатир (запобігливий, звинувачувальний, розважливий, віддалений, врівноважений).

Крім цього, увагу студентів було зосереджено на проблемі соціальної установки у професійній діяльності вчителя. Студенти розмірковували про найбільш поширені соціальні настанови, що заважають конструктивному спілкуванню, а саме: «Ефект ореола» й «Ефект стереотипізації», «Ефект проєкції», «Ефект бумеранга», «Ефект середньої помилки», «Ефект новизни». Одним із завдань для студентів було підготувати та дібрати приклади з педагогічної літератури, тобто розповісти про відому постать, яка у своїй роботі зверталася до використання однієї із зазначених устано-

вок. За результатами самостійної роботи студентів було проведено презентації доповідей студентів із подальшим обговоренням найкращого з них.

Теоретичний блок шостого тренінгового заняття полягав у представленні інформації стосовно культури слухання вчителя сучасної школи. Викладачем були надані відомості про існування активного, пасивного, рефлексивного та нерелексивного слухання.

Студенти самостійно склали картку правил активного спілкування:

- зосередитися на вербальних і невербальних повідомленнях і формах емоційної експресії іншої людини;
- намагатися «перефразувати» співрозмовника;
- формулювати відповіді тією мовою, яка найбільш співзвучна співрозмовникові;
- поглиблювати та розширювати зміст того, що висловив співрозмовник;
- намагатися усвідомити та зрозуміти почуття і думки, які співрозмовник не висловив прямо, але мав на увазі.

Теоретичний блок сьомого тренінгового заняття містив інформацію щодо сутності, сфери та динаміки педагогічного конфлікту. Було схарактеризовано інформаційні моделі конфліктної ситуації, мотиви педагогічних конфліктів і методи їх розв'язання.

Після обговорення теоретичного матеріалу студенти визначили, що саме можна зробити для успішного виходу з будь-якого конфлікту, та склали картку-пам'ятку «Реагую на чужий гнів», яка містила правила розмови з агресивним співрозмовником:

- Вислухай особу, яка гнівається, не перебивай, залишайся мовчазним.
- Спробуй зрозуміти, що говорить і відчуває розгнівана людина.
- Виріши, чи зможеш ти щось сказати або зробити, щоб відреагувати.
- Добре обміркуй, що будеш робити: можна вислухати, можна щось зробити, але іноді треба просто проігнорувати.

Після цього студенти акцентували увагу на тому, що для уникнення конфліктних ситуацій треба вміти заспокоювати себе, не піддаватися на провокації з боку співрозмовника тощо.

Теоретичний блок восьмого тренінгового заняття містив інформацію щодо сутності педагогічної емпатії та специфіки її використання в педагогічному спілкуванні. Було розглянуто емпатійне слухання як суттєву характеристику ефективного педагогічного спілкування.

Студенти доходили висновків про те, що емпатійне слухання передусім передбачає розуміння внутрішнього, емоційного стану співрозмовника, його почуттів, сумнівів, переживань. Будь-яка емоція людини має безліч проявів, кожне з почуттів має безліч відтінків, тому вчитель повинен із першого погляду зрозуміти, яка саме емоція панує в душі учня: страх, гнів, радість, подив тощо.

Виконуючи вправу «Емоційна картка», студенти склали картку емоцій і дібрали характеристики емоційних проявів людини у такому вигляді:

- людина, у якої на обличчі щастя – натхнена, радісна, палка, збуджена, весела, іскриста, захоплена, задоволена, світла, бадьора;
- людина, у якої на обличчі сум – нещасна, сіра, холодна, тиха, розбита, пригнічена, занепала духом, засмучена, понура, похмура;
- людина, якою опанував гнів – роздратована, обурена, люта, сердита, різка, гостра, ворожа, дратівлива, червона, збентежена, неприємна, галаслива.

Теоретичний блок останнього тренінгового заняття передбачав надання інформації щодо засобів впливу вчителя на учня, за допомогою педагогічного спілкування, а саме: навіювання, переконання, наслідування, захоплення, ідентифікації тощо.

**Висновки.** На сучасному етапі розробки системи інноваційної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти першочергового значення набувають уміння педагогічної взаємодії – невербально-перцептивних, інтерактивних, комунікативно-стратегічних, конструктивно-діалогічних умінь. Найкраще комунікативні вміння професійного характеру формуються у межах спеціального інтерактивного тренінгу. Упровадження спеціальних інтерактивно-тренінгових форм роботи з майбутніми вчителями сприяє формуванню професійної комунікативної компетентності майбутніх педагогів, орієнтує їх на виконання інноваційної функційної ролі вчителя сучасної школи – наставника та фасилітатора.

Перспективи подальших розробок убачаємо у визначенні педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до використання інтерактивно-тренінгових форм навчання у професійній діяльності.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Савенкова Л.О. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх педагогів до професійного спілкування : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1998. 438 с.
2. Хрящева Н.Ю. Психогимнастика в тренінге. Санкт-Петербург : Речь, 2001. 250 с.
3. Чикер В.А. 18 програм тренінгов: Руководство для профессионалов. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 368 с.